

Gromon András
JÁNOS ÉS JÉZUS

Keresztelő János és Jézus viszonyának problémája sokrétű. A kifejtésben öt réteget veszünk majd szemügyre, itt a bevezetésben azonban csak arra szeretnénk rámutatni, hogy amikor erről beszélünk, akkor az általunk teljes bizonyossággal és világossággal nem ismert (s talán soha meg sem ismerhető) egykori valóság és az evangélisták többé-kevésbé világosan felismerhető teológiai fikciói között mozgunk: azt próbáljuk megfogalmazni, hogyan is történhettek a dolgok valójában, azaz *reális hipotézist* igyekszünk alkotni, jobbra mellőzve a bonyolult szövegértelmezési – exegetikai – munka folyamatát (amiből egyébként kiderülhetne, hogy egy-egy szöveget miért sorolunk egyik vagy másik kategóriába, miért ilyen vagy olyan értelmezést adunk neki), s csak e munkafolyamat (pillanatnyi) végeredményét közöljük.

1. Keresztelő János önértelmezése. – János igehirdetésének tartalma hatalmas apokaliptikus látomás volt: Isten, a haragos bíró megelégtelte népének (az emberiségnek?) bűneit, elhatározta magát a végső bosszúra és rendcsinálásra, s a végrehajtás küszöbön áll: a fejszét már a fák gyökerére tette, hogy kivágjon minden olyan fát, amely jó gyümölcsöt nem terem, és kezében van már szórólapátja, hogy megtisztítsa szérűjét: búzáját csűrbe gyűjti, a pelyvát soha ki nem alvó tűzben égeti el; mindettől csak az menekülhet meg, aki jó gyümölcsöt terem, megvallja bűneit, és bűnbánata jeléül alámerítkezik nála a Jordán vizében (Mt 3,5-12; Mk 1,4).

János e *haragos Bíró-Isten* és az Átala tervezett apokaliptikus végmegoldás¹ előfutárának, *útkészítőjének tartotta magát* (Jn 1,23: „Én a pusztában kiáltónak szava vagyok. Egyengessétek az Úr útját”; vö. Mk 1,2), s úgy vélte, hogy ő, aki csak vízbe meríti az embereket, arra sem méltó, hogy lehajoljon, és megoldja a saruszíját annak, aki majd utána jön, aki erősebb, hatalmasabb nála, és aki majd (az isteni ítélet) tűz(é)be meríti bele az embereket (Mk 1,7; Mt 3,11; Lk 3,16; Jn 1,26-27).²

2. Jézus önértelmezése. – Négy rövid mondatban csak a lényeg: a) *Nem tartotta magát Messiásnak*. Amikor Péter ezt vallja róla, szigorúan megtiltja tanítványainak, hogy ezt híreszteljék róla (Mk 8,30-31). Föltárva a zoltárszöveg belső ellentmondását, kimutatja, hogy a „Lélekben szóló” Dávid tévedett, és nem létezik semmiféle Messiás (Mt 22,41-46)! A főpap kérdésére, ő-e a Messiás, azt feleli: „Te mondtad”, ami annyit tesz: „Ez a te véleményed. Én azt mondom...” (Mk 14,62). – b) *Nem tartotta magát Istennek* (Mk 10,18-ban így szól a gazdag ifjúhoz: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egyedül Isten”). – Ezekkel szemben: c) „*Emberfiának*” *tartotta magát*, azaz egyszerű, normális embernek, aki eszik és iszik (Mt 11,19), akinek nincs hová lehajtania a fejét (Mt 8,20), aki azért jött, hogy keresse és megmentse, ami elveszett (Lk 19,10), s aki nem uralkodik, csak szolgál (Mk 10,44). – d) „*Isten fiának*” vagy „a” *fiúnak tartotta magát*, azaz: Istenhez tartozónak, Isten képviselőjének, követének (Mk 12,6), aki tudja, milyen az Isten (Mt 11,27), akinek viselkedése olyan, mint Istené (Mt 5,45: „Így lesztek fiaim...”), s akiben ezért Istennek kedve telik (Mk 1,11).³

3. Keresztelő János véleménye Jézusról. – Gyakorlatilag lehetetlen megmondani, kinek-minek tartotta János Jézust, mert nincs hozzá fogódzópontunk, különösen János és Jézus találkozásának időpontjára nézve: legfeljebb azt feltételezhetjük Jézusról, hogy a bűnbánók egyike; még a legvégén, saját halála előtt is *csak a bizonytalanságát tudjuk megragadni*: „Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várunk?” – kérdezteti börtönéből (Mt 11,3; Lk 7,19). Ez a kérdés azonban közvetett tagadást takar, hiszen azt mutatja, hogy János még a börtönben is a sokak által vágyva vágyott „igazi Messiásra”

¹ Vö. „Endlösung”, „Ez az harc lesz a végső” stb.

² Itt nyitva hagyhatjuk azt a kérdést, hogy ezen az „utána jövőn” valamiképpen magát Isten, vagy – ami valószínűbb – az Isten döntését végrehajtó Messiást értette-e.

³ Ennek megfelelően azt is tanította, hogy bárki lehet „Isten fiává”, sőt az is a dolgunk, hogy Isten „gyermekeiből” Isten „fiaivá-lányaivá” váljunk.

várakozott, aki dávidi harcossággal kiszabadítja Izraelt a rómaiak (őt pedig Heródes) kezéből, azaz nem tartotta Jézust a Messiásnak!⁴

Megerősíti ezt az eredményünket, ha helytálló az az értelmezés, amelyet annak a minősítésnek adhatunk, amellyel János nagyon korán illetve Jézust: „*Isten báránya*”. Feltételezhető, hogy eredetileg akkor mondta ezt rá, amikor Jézus elvált tőle, kicsit élesebben: hátat fordított neki (Jn 1,36⁵). János, aki prófétaként minden bizonnyal mélységesen meg volt győződve istenképének tévedhetetlenségéről, érezve-látva korábbi követőjének, Jézusnak az elfordulását, azt vár(hat)ta, hogy *Istennek szánt áldozati bárányként le fogják ölni Jézust*, hiszen biztos, hogy az igazságos Bíró soha ki nem alvó tűzben fogja sütogetni mindazon bűnösöket, akik megvetik az ő (János) megmentő alámerítését.⁶

4. Jézus véleménye Keresztelő Jánosról. – Jézus *kezdetben* szimpatizált, sőt *azonosult János istenképével és apokaliptikus teológiájával*, és elfogadta az alámerítéssel történő rituális megtisztulást: ezért merítette alá magát Jánossal a Jordánban (Mk 1,9).

Az alámerítéskor szerzett istenélménye, istentapasztalata (Mk 1,10-11), valamint az azt követő pusztai számvetés (Mk 1,12-13; Mt 4,1-11; Lk 4,1-12) nyomán azonban megváltozott a véleménye („teológiája”), és *szakított János elveivel és gyakorlatával*: nem tért vissza hozzá, hanem új utakra lépett.⁷

Érdekes bizonyosága lehet ennek a fordulatnak Jn 3,25. Miért olyan fontos az evangélista számára betoldani, hogy vita támadt János tanítványai és egy meg nem nevezett „zsidó” között az alámerítés értelméről és hatásáról? Valószínűleg azért, mert – immár – maga Jézus vitatta az alámerítés szükségességét, hiszen később azt fogja tanítani (Mk 7,18-23), hogy csak a belső szándék, a szív milyensége teszi az embert tisztává vagy tisztátalanná. Egyébként: a **h** kódex „zsidó” helyett „Jézus”-t olvas ezen helyen...

Mindazonáltal Jézus továbbra is *elismerte egykori mestere érdemeit*: méltányolta, hogy János az igazságosság útjára akarta vezetni kortársait (Mt 21,32), noha ő maga már túllépett azon; dicsérte állhatatosságát és aszketikus keménységét, amelyet Isten(nek a saját módján felfogott) ügyéért vállalt (Mt 11,7-8.18), és arra a következtetésre jutott, hogy „asszonyok szülőttei között nem támadt nagyobb Jánosnál” (ez persze emfaticus keleti beszédmód, nem értendő szó szerint). Nem vitatta el János prófétai mivoltát (Mt 11,9a; Lk 7,26a) – de hogy „prófétánál is többre” tartotta volna, ez a gondolat a fordítók tévedésén nyugszik csupán, akik a tárgyesetet alanyesetként értelmezik (Mt 11,9b; Lk 7,26b⁸).

Elismerése azonban nem akadályozta meg Jézust abban, hogy ki ne jelölje *a saját mércéje szerint* János helyét: „Aki Isten országában a legkisebb, az nagyobb nála” (Mt 11,11). Jézus szerint tehát *János kívül volt az Isten országán*, bár kívül a legnagyobb; de a belül lévők közül a legkisebb is nagyobb nála! Mi magyarázza ezt a kemény véleményt? Egyszerű: Jézus a feltételek és korlátok nélküli szeretet országát hirdette, ezt nevezte „Isten országának”. A fiúságra magát méltatlannak nevező „tékozló fiú” (Lk 15,19.21) vagy a magát bűnösnek tartó, irgalomért esdeklő vámos (Lk 18,12) a szeretet e mágneses terén belül mozog; az aszkéta, ám bosszút és erőszakot hirdető (Mt 3,7; Lk 3,7) János kívül marad rajta: kívül, a korrekt igazságosság világában (vö. Mt 21,32).

Ezen általános véleményét Jézus több más nyilatkozatával is igazolta: Elutasította János böjtölési gyakorlatát (Mk 2,18-19a), amely mögött az a gondolat húzódott meg, hogy engesztelni kell az igazságos Istent. Továbbá *elvetette* annak az Illés prófétának a szellemét, aki lemészároltatta a Baál-papokat (1Kir 18,20-40), és úgy látta, ez a szellem támadt föl Jánosban, aki szintén erőszakkal

⁴ E megállapításunk alapján kiegészíthetjük a János önértelmezéséről mondottakat is egy nagyon fontos elemmel: *nem* tartotta magát Jézus előfutárának!...

⁵ A helyes fordítás *nem* „[Jézus] közeledett”, hanem „körbejárt”, „arra járkált” (Csia Lajos fordítása), azaz gyakorlatilag: „elment mellette” – ahelyett hogy odament volna hozzá!

⁶ Egészen más kérdés – még utalunk rá –, hogyan értelmezi majd János evangélista az „Isten báránya” kifejezést.

⁷ Mk 1,14; Mt 4,12-13.17; Lk 4,14-15; Jn 1,36.37-39; 3,22-23; 4,2.

⁸ A *perisszoteron* eredeti értelme nem az, hogy „[ő] nagyobb”, hanem: „[ti] nagyobbat [kerestetek]”. Vagyis: „[ti kerestetek] prófétánál is nagyobbat”, mivel úgy véltétek, „ez az, akiről írva áll...” (Mt 11,1; Lk 9,27).

akart „helyreállítani minden régít” (Mt 17,10-13; 11,13). Meglehet, Jánost is *besorolta* azok közé, akik erőszakosan lépnek föl Isten országa ellen, és elragadják azt a néptől (Mt 11,12). Az azonban biztos, hogy Jánost a „benne megbotránkozók”, vagyis az őt elutasítók közé sorolta (Mt 11,6; Lk 7,23⁹), és világosan *kimondta*: „A törvény és a próféták Jánosig tartottak; attól kezdve Isten országa hirdettetik jó hírként” (Lk 16,16).¹⁰

Jézus mindezek ellenére *nem kiáltotta ki magát győztesnek Jánossal szemben*. Szerényen és józanul megállapította: a gyümölcsök mutatják meg, melyik út a „bölcs” (Mt 11,19; Lk 7,35), hiszen gyümölcsöikről ismerik meg a próféták (Mt 7,16), és nem a kortársak szeszélyei (Mt 11,16-17) vagy teológiai divatok döntenek érvényességükről.

5. Az evangélisták véleménye Keresztelő János és Jézus viszonyáról. – *Az a kép, amely általánosan él a keresztényekben János és Jézus viszonyáról, az evangélisták teológiai fikcióinak eredménye.* A fentiek ugyanis azt mutatják, hogy egy nagyon rövid (a Jézus alámerítését megelőző) időt leszámítva János és Jézus „szemben állt” egymással, teljesen ellentétes „teológiai irányzatot” képviselt. Az evangélisták azonban ezt a képet szinte a felismerhetetlenségig eltorzították, sőt ellenkezőjére fordították.

Egyrészt harmonizálták, „szinkronba hozták” Jánost és Jézust: Márk azzal, hogy a Jézus által megvalósítandó „Szentlélekbe merítést” adja János szájába, meg sem említve a (valóban Keresztelő János-i) „tűzbe merítést” (1,8). *Lukács* enyhébben, a tűz mellett említve a Szentleket (3,16). *Máté* azzal, hogy szó szerint ugyanazzal a mondattal foglalja össze János és Jézus tanításának lényegét: „Térjete meg, mert elközelgett a Mennyek országa” (3,2; 4,17). *János* is a legteljesebb összhang képét kelti a völegény és barátja képével (3,29).

Másrészt, ezen az összhangon belül, Jézust fokozatosan egyre inkább fölébe helyezték Jánosnak: Márknál (ebben a szűkebb összefüggésben) ez még alig jelenik meg: a (Mátétól ismert) Keresztelő János-i igehirdetés lényegét Jézusnál így toldja meg: „és higgyetek az üdvösség jó hírében” (1,15). – *Máté* úgy állítja be a dolgot, mintha épp Jánosnak lett volna igénye Jézus által alámerítődni, s csak Jézus energikus intésére lett volna hajlandó alámeríteni őt (3,14-15), ami képtelenség, hiszen János még a börtönben is kétségbe vonta, hogy egyáltalán Isten küldte-e Jézust (Mt 11,3).¹¹ – *Lukács* már egyenesen grandiózus tablót fest: a „felülmúló párhuzamosság” sémájával mutatja be János és Jézus születésének hírül adását, majd születésük történetét, s e kétszer két pillért diadalívként köti össze Mária látogatása Erzsébetnél, közelebbről a Magnificat: Lukács beállítása szerint János anyja meddő, *angyali híradás* nyomán mégis fiút szül (1,5-25), Jézus anyja pedig egyenesen szűzként szül fiút, szintén *angyali híradás* nyomán (1,26-38), a fiúk közül az egyik a Magasságbeli prófétája (1,57-80, konkrétan a 76. v.), a másik viszont már csaknem a Magasságbeli maga: Üdvözítő, Messiás és Úr (2,1-20, konkrétan a 11. v.), *a középső történet* pedig (1,39-56) egyszerre fejezi ki a párhuzamosságban rejlő harmóniát (a két várandós nő találkozása, ld. festészet) és a felülmúlás motívumát (1,43: „Uram anyja jön hozzám”). – *János* (a maga krisztológiájának megfelelően) még magasabbra, sőt a lehető legmagasabbra vonja az ívet: nála Jézus a világ bűneit elvevő „Isten béránya” (1,29), „Isten Fia” (1,34), maga az isteni Logosz (1,1), aki azonos Istennel (1,2), ettől azonban ábrázolásában még tökéletes az összhang Keresztelő János és Jézus között (1,6-8; 1,26-34; 3,28-30).

Harmadrészt – ami immár egészen konkrétan János és Jézus viszonyát illeti – *az evangélisták (ószövetségi minták alapján) megteremtették az* (azóta közkeletű és általánosan elfogadott) „*előfutár-sémát*”, nevezetesen hogy János Jézus előfutára, útkészítője. *Mindhárom szinoptikusnál* megtalálható ez az elképzelés (Mk 1,2; Mt 11,10; Lk 7,27 – ezenkívül Lukácsnál még egy másik összefüggésben is: 1,76), s mindhárman egy Malakiástól vett idézettel (3,1) fogalmazzák meg azt: „Íme, elküldöm előtted követemet (*angelsz!*), hogy előkészítse előtted az utat.”

⁹ Az erőszakos Jánosnak nem tetszett az egyetemes megbocsátást prédikáló és gyakorló, szelíd Jézus.

¹⁰ Vö. Mt 11,13, amely hiányosnak, és ezért bizonytalan értelműnek látszik, de Lukács alapján talán így értendő: „Valamennyien, a törvény és a próféták, beleértve Jánost is, [csak] prófétáltak Isten országát”, azaz a bizonytalan jövőre ígérték, „mostantól azonban [általam] fölkináltatik”.

¹¹ Mellesleg ha Máténak igaza lenne, akkor Jézus csak úgy tett volna, *mintha* szüksége lenne a bűnbánati alámerülésre – azaz színjátékkal, hazugsággal kezdte volna működését

Csakhogyan van itt egy „kis” turpisság; (pre)koncepciójuk érdekében az evangélisták kétszeresen is megváltoztatták az idézet eredeti szövegét: *annak* főmondatában nincs benne az „előttem”, mellékmondatában pedig „előttem” helyett „előttem” áll. Micsoda különbség! Az eredeti értelme az, hogy Jahve elküldi követét (aki egyébként Mal 3,23 szerint Illés próféta), hogy elkészítse számára (!), *a Bíró-Isten számára* az utat – az evangélisták által konstruált értelemben viszont Isten Keresztelő Jánost küldi (aki a visszatért Illésnek számít, vö. Mt 11,13; 17,10-13), hogy elkészítse az utat *Jézus számára*... Íme, egy nagy hatású kis krisztológiai csavarás... Az alkalmazás abszurditása egyébként is nyilvánvaló lesz, ha elolvassuk a teljes Malakiás-kontextust (3,1-5): „Nézzétek, elküldöm követemet, hogy előkészítse előttem az utat. Hamarosan belép szentélyébe az Úr... Lám, már jön is!... De ki fogja tudni elviselni jövele napját? És ki maradhat állva, amikor megjelenik? Mert olyan, mint az olvasztók tüze és a ványolóok lúgja. Leül, mint az ezüstolvasztó és tisztító mester... Elmegyek hozzátok és ítéletet tartok...” Ez lenne érvényes Jézusra?

Ugyanígy, bár kisebb súlyú csavarással még egyszer találkozunk a szinoptikus evangélisták Keresztelő Jánosról szóló történetében: mindhárman megváltoztatják az idézett izajási mondat tagolását, feltételezhetően azért, hogy hihetőbbé tegyék a prófécia és annak „beteljesedése” közötti összefüggést, így aztán az „Egy hang kiált: Készítsetek utat a pusztában az Úrnak!” (Iz 40,3) helyett azt olvashatjuk: „Egy hang kiált a pusztában: Készítsetek utat az Úrnak!” (Mk 1,3; Mt 3,3; Lk 3,4).

Ezt a „hibát” egyébként Lukács az 1,76-ban is elkövette, csak „pontatlanul”, ismét elárulva krisztológiai tendenciózusságát: „az Úr, a Magasságbeli útjának előkészítése” helyett ugyanis mondanivalójának megfelelően „a Messiás útjának előkészítését” kellett volna írnia...

János aztán nem körülményeskedik utalásokkal és idézetekkel, hanem minden teketóriázás nélkül szájába adja Keresztelő Jánosnak a séma klasszikus megfogalmazását: „Én nem vagyok a Messiás, hanem csak előfutára” (3,28).

A fentiek nyilvánvalóvá tehetik, hogy János és Jézus – tűz és víz, föld és ég. János (minden nagysága ellenére) mindenestül a zsidóság világán belül mozog, Jézus viszont (minden zsidó gyökere ellenére) kilépett abból, és átlépett Isten világába, a kivételek és feltételek nélküli szeretet vidékére. És mindaz, aki az igazságosság talaján állva akarja berendezni az életet (a sajátját, a másokét, a társadalomét), ugyanúgy kívül van Isten országán, mint Keresztelő János – hacsak meg nem tér...

* * *

Ha lényegileg helytálló az, amit a fentiekben elmondtunk, akkor joggal vetődik fel a kérdés: **Mi az oka annak, hogy az evangélisták** (nyilván a már rendelkezésükre álló szóbeli igehirdetés alapján) **úgy állítják be János és Jézus viszonyát, ahogyan?**

Adhatunk erre néhány „felszíni” magyarázatot. Például: *alapjában nem értették* a lényeget (többek között, hogy Jézus számára nem a saját személye volt fontos, hanem az „ügy”, Isten országa), de lenyűgözte őket Jézus nagysága, és ezt valahogyan ki „kellett” fejezniük; *félreértettek* egyes kijelentéseket („Isten báránya”, „prófétánál is nagyobb”); vagy mondhatnánk azt is: az első keresztény nemzedékek, s bennük az evangélisták *csak azokkal a fogalmakkal és gondolkodási sémákkal* ragadhatták meg a Jézus-jelenséget, amelyek zsidó, illetve görög (hellenista) múltjuk, hitük, világnézetük, műveltségük alapján rendelkezésükre álltak; de hivatkozhatnánk egyszerűen az általános vallástörténeti folyamat, a *legendaképződés* érvényesülésére, amelynek során egyre jobban fölfűjjük a dolgokat.

Mindezek mögött azonban meghúzódik egy **mélyebb ok**: Az első keresztény nemzedékekben *senki sem akadt, aki képes lett volna fölfedezni a Jézus-jelenség és a jézusi üzenet radikális újdonságát és eredetiségét, s ezzel együtt azt is, hogy a Jézus-jelenség lényegét lehetetlen a régi fogalmakkal és sémákkal kifejezni*; ezzel szemben a „Krisztus-eseményt” azokra a vallási

alapkérdésekre adott válaszként értelmezték, amelyek évszázadok óta foglalkoztatták – a zsidóságot. Ez a válasz pedig egy mondatban így hangzik: Jézus a megígért Messiás. Ennek a válasznak a jegyében aztán kisajátították a zsidó üdvtörténetet és szent írásokat, persze átértelmezve őket – ld. Malakiás... – és beléjük vetítve saját Krisztus-értelmezésüket; így keletkeztek például a „Jézusra vonatkozó” „jövendölések”...

De miért nem akadt senki, aki képes lett volna fölfedezni Jézus radikális újdonságát? Hatalmas műveltségre, netán zsenialitásra lett volna szükség hozzá? Talán más az igazi gyökere. Az, hogy *az első keresztényeknek nem volt valódi önazonosság-tudatuk*, és voltaképpen csak „jobb zsidóknak” tartották magukat (a Jézusban mint Messiásban nem hívő zsidóknál), következésképpen lényegileg meg is maradtak a zsidó hagyományvonalban és gondolkodásmódban.

Számottevően azonban azóta sem változott a helyzet: a „keresztény” teológia és gyakorlat mindmáig legjobb esetben is egy „jobb kiadású” zsidó, mondhatnánk úgy is, „ószövetségi” teológia és gyakorlat, középpontjában a vér általi megváltással és a Tízparancsolattal...